

57
НЗ4

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том VII

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КІЇВ — 1959

ПАЛЕОНТОЛОГІЯ

ПАЛЕОНТОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ АН УРСР *

C. I. Пастернак

Збирання палеонтологічних і геологічних матеріалів для Львівського природознавчого музею розпочате ще в першій половині минулого століття. Десь між 1832 і 1840 рр. батько засновника музею Володимира Дідушицького Йосиф Дідушицький уклав з відомим в той час геологом Л. Цейшнером договір, за яким останній мав зібрати в Західних Карпатах геологічну колекцію, опрацювати її і передати майбутньому музею.

Правда, результати роботи не були опубліковані, бо Цейшнер помер, не закінчивши її, але зібрані ним матеріали надійшли в музей, де вони зберігаються і досі. Таким чином, колекція Цейшнера була тією основою, на якій пізніше створювались наукові палеонтологічні фонди музею.

В 1939 р. до цих фондів були включені геологічні колекції Природознавчого музею колишнього Наукового товариства ім. Шевченка.

Тепер в колекціях палеонтологічного відділу налічується майже 30 тис. інвентарних номерів; під деякими з них зберігається по кілька решток викопних. Зібрані матеріали вже тепер досить добре характеризують фауну відкладів палеозою, мезозою і кайнозою Волино-Подільської плити. Викопна флора представлена в менших розмірах.

Силурійська фауна походить переважно з басейну Дністра. Наявні матеріали дозволяють не тільки поділити готланд на яруси (уйнлок, лудлов і даунтон), а й вказати ряд форм, характерних для окремих горизонтів.

В монографії І. Семірадського про палеозойські відклади Поділля були описані за матеріалами Природознавчого музею 37

видів верхньосилурійської фауни, в тому числі шість нових видів: *Sphaerospongia podolica* Siem., *Anarcestes podolicus* Siem., *Argiope podolica* Siem. та ін.

Колекції силурійської фауни поповнилися в останні роки зразками, зібраними геологами З. Ф. Галіахметовою, Л. А. Петровим, О. В. Просняковим, В. Г. Семеновим та іншими.

По наявних матеріалах можна судити про зміни в палеогеографії Волино-Подільської плити, що сталися в кінці силуру. Fauna відкритого моря (корали, головоногі та ін.) замінилася формами, властивими опрісненим лагунам.

Колекція фауни нижнього девону представлена великою кількістю безщелепних (блізько 400 екз.). В останні роки вона поповнилася зборами П. П. Балабая та А. В. Хижнякова і порівняно із станом на 1953 р. збільшилася приблизно в чотири—шість разів. На підставі зібраних матеріалів П. П. Балабаєм була виявлена вікова послідовність появи деяких видів птераспід і внесені доповнення в палеонтологічну характеристику ярусів.

Відклади середнього і верхнього девону Волино-Подільської плити дуже бідні на фауну, внаслідок чого з цих шарів у музеї є лише кілька десятків зразків (плечоногих, коралів і морських лілій з с. Повчі на Волині та з с. Завадівки на р. Золотій Лізі).

Старі колекції відділу карбону зібрані в Краківському і Сілезькому басейнах. Останнім часом ці колекції почали поповнюватись матеріалами з нововідкритих кам'яновугільних відкладів Галицько-Волинської западини. За короткий час співробітниками музею тут зібрано блізько 400 зразків флори і невелику кількість зразків фауни з порід намюрського ярусу. Притому збір матеріалів ведеться по змозі по шарах в міру проходження стовбура шахти. Тут здобуто уламки стебел қаламітів довжиною до 33 см, великі зразки стигмарій з прикріпленими апендіксами, листочки представників роду *Neuropterus*, які добре збереглися, листки кордайтів довжиною до 50 см і т. п.

Складніше стоять справа з юрою. В подільських верхньоюрських доломітизованих вапняках фауна, яку можна визначити, зустрічається дуже рідко. Проте продовження цих самих шарів, але з багатою фаunoю, яка до того ж добре збереглася, відоме в Келецько-Сандомирському кряжі та в суміжних районах за межами Волино-Подільської плити. В музеї є колекції фауни з Келецько-Сандомирського кряжа, околиць Кракова і Пенін. В них налічується більше 4 100 коробок зразків з усіх трьох відділів юрської системи, тобто з лейясу, доггеру і мальму.

В юрській фауні велику групу складають представники роду *Perisphinctes*, з яких два описані Семірадським як нові види: *Perisphinctes neutayri* Siem. і *P. dzieduszyckii* Siem. Характерний для юри рід *Nerinea* представлений 22 видами. З них шість голотипів: *Nerinea bieskidensis* Zejszn., *N. carpathica* Zejszn., *N. crispa* Zejszn., *N. orbigniana* Zejszn. та ін. В колекції Цейшнера є ряд оригіналів, описаних як самим Цейшнером (тебраратуліди), так і Семірадським.

* Доповідь, прочитана на Війній сесії Відділу біологічних наук АН УРСР у Львові 15 листопада 1956 р.

Найповніше представлена в музеїчних фондах крейдяна фауна. Старі колекції, зібрані М. Ломницьким переважно з сенону околиць Львова, в останні роки були доповнені новими матеріалами не тільки з відслонень, розкиданих по всій території Волино-Подільської плити, а й з кернів 92 свердловин.

Зараз в музеї зберігається фауна, яка добре характеризує всі яруси верхньої крейди від сенону до маастрихту включно. Зібрали її частково співробітники музею (С. П. Коцюбинський, С. І. Пастернак, Я. Яросевич та інші), частково — геологи «Укргазу», «Нафтогорозвідки», Межиріченської геологорозвідувальної партії тресту «Укрглегеологія», комплексної експедиції Українського геологічного управління, Всесоюзного науково-дослідного геолого-нафтового інституту, та ін. (В. С. Буров, А. М. Волошина, З. Ф. Галіахметова, Н. А. Діденко, Л. М. Колесников, Ю. В. Коняшкін, А. Л. Кривін, А. О. Ільїна, Л. А. Петров, Л. А. Прасова, О. В. Просняков, Я. М. Сандлер, В. Г. Семенов, І. І. Углянська, В. М. Утробін, В. І. Юшкевич та інші).

В колекціях крейдяної фауни є матеріали, які були використані для написання 13 наукових праць. Серед цих матеріалів кілька голотипів. Для прикладу можна згадати *Discoscapites constrictus* Sow. з околиць Жмігрова (Польща), який дав Віньовському підставу віднести істебнянські шари до верхнього сенону; голотип виду *Pachydiscus bystrzyce Nowak*, знайдений в 1954 р. С. П. Коцюбинським в шарах з *Inoceramus involutus* Sow. велетенський амоніт *Parapuzosia daubreei Grossouvre* (діаметром 965 мм); рештки *Bostrychoceras polyplocum Roem.*, які дають змогу в нижніх шарах подільського маастрихту виділити нову зону під тією самою назвою; роструми *Actinocamax verius* Miller i *Gonioteuthis quadrata Blv.* з журавненських пісковиків, які остаточно вирішують спір про вік згаданих відкладів.

В останні роки розпочато опрацювання цілих груп фауни. Вже опубліковані праці про верхньокрейдяних серпулід (12 видів). Зараз опрацьовуються пектиніди та іноцераміди, серед яких є рідкісні та нові форми. До них належить верхньотуронський *Inoceramus lamellatus Kotsiubynsky* (in litt.) з досі невідомою пластинчастою скульптурою. Серед пектенів є види, вперше знайдені на Волино-Подільській плиті.

При порівнянні музеїчних матеріалів з відомими фаунами інших країн виявляється зв'язок подільського крейдяного моря з морем Західної Європи. В сеноні відбувалось проникнення фауни на Поділля з Англо-Паризького басейну, в сеноні — переважно з моря, яке займало Північну Німеччину, Данію, південну частину Швеції.

Крім фауни, у відділі крейди зберігається невелика, але рідкісна колекція маастрихтської наземної флори з с. Потелича Львівської області. 24 види, описані Новаком, характеризують клімат того часу як теплий, трохи посушливий.

Окремі листки були зібрані в останні роки також в інших місцевостях.

Органічний світ палеогену представлений в музеїчних фондах переважно рибами з карпатських менілітових сланців (205 екз.). На Поділлі палеоген не відомий.

З неогенового часу залишилися на плиті осадки тортонського та сарматського ярусів, у яких, в основному Ломницьким, зібрана досить повна колекція фауни. З неї лише для відомої монографії В. Фрідберга про міоценових молюсків Польщі було сфотографовано та описано 264 музеїчних зразки, серед яких 30 голотипів. У праці того самого автора про міоценових плеочоногих західного Поділля описано 30 зразків з колекції Львівського природознавчого музею.

В останні десять років палеонтологічні матеріали по міоцену, зокрема устриці, пектиніди та членоногі, використовувались співробітниками Львівського державного університету, Москівського геологорозвідувального інституту, «Нафтогорозвідки» та ін.

В колекціях, зібраних в міоценових відкладах, заслуговують на увагу флори с. Глинського і м. Львова Львівської області, с. Мишина Станіславської області та Свошовіц (західне Прикарпаття). Свошовіцька колекція в свій час була описана Унгером, який визначив у ній 20 видів. В 1954 р. цю саму колекцію та колекції з сіл Глинського і Мишина опрацював П. О. Мчедлішвілі. Результати його роботи дали змогу прирівняти флору Свошовіц до нижньо- і середньосарматської флори Кавказу та до флори церитових шарів Віденсько-Панонського басейну, флору Глинського до чокрацької флори Північного Кавказу, а флору Мишина до флори караганського віку Чорноморсько-Каспійського басейну.

Останній відділ палеонтологічних фондів складають матеріали антропогену, представлені як старшими формами (*Elephas antiquus Falc.*, *El. trogontherii Pohl.*), так і молодшими (*El. primigenius Blum.*, *Rhinoceros antiquitatis Blum.* та ін.). Найцікавіші тафоценози виявлені у селах Рудках, Синяковому, Мельні, Бердо, Горішній Вигнанці, Кременці, Переволоці, Рукомиші, Віняві. Про розмір колекцій з антропогенових відкладів може свідчити те, що в них зберігаються рештки мамонтів з 90 і рештки носорогів з 29 пунктів. Сюди належать також унікальні екземпляри — скелет мамонта і чучело волохатого носорога, — знайдені в 1907 р. в с. Старуні Станіславської області. Вони лежали в просякнутій нафтою глині, завдяки чому збереглися не тільки частини шкіри тварин, а й внутрішні органи голови носорога (очі, гортань та ін.). З того самого місцезнаходження походять колекції плейстоценових рослин, комах і молюсків.

Старунська знахідка широко відома в світовій літературі. Їй присвячені окрема монографія, видана в 1914 р. Львівським науково-природознавчим музеєм, і ряд наукових статей (Абелль, Байгер, Желізко, Ломницький, Незабітовський, Поляг та інші).

У фондах музею зберігається колекція плейстоценових комах з Борислава. З неї в монографії Ломницького описано 80 видів, в тому числі кілька нових.

Останнім часом матеріали по четвертинній фауні, що є у фондах музею, вивчались відомими палеонтологами — В. Є. Гарутом, В. І. Громовим, І. К. Івановою, І. Г. Підоплічком. Результати цього вивчення опубліковані в кількох працях.

Антропогеновий відділ поповнює К. А. Татаринов, причому виявлено перспективність збирання решток дрібних ссавців.

Таким чином, за нашими підрахунками, в результаті вивчення палеонтологічних матеріалів Львівського науково-природознавчого музею опубліковано 80 праць. З них 15 праць опубліковано з того часу, відколи музей знаходиться в системі Академії наук Української РСР.

Зараз співробітники музею розробляють три наукові теми: нижньопалеозойські безщелепні, іноцераміди та пектиніди крейдяних відкладів, фауна антропогенових відкладів. Часто музейні матеріали використовуються при стратиграфічних та інших практичних роботах геологорозвідувальних організацій.

Отже, музейні фонди служать основою для наукової роботи, а разом з тим в процесі наукової роботи, що провадиться співробітниками музею, ці фонди систематично поповнюються новими колекціями.

У відділі палеонтології зберігається 936 монографічно описаних зразків викопної фауни і флори, в тому числі 128 голотипів.

Науково-природознавчий музей АН УРСР має зараз найбільші і найповніші палеонтологічні колекції з Волино-Подільської плити, які цілком можуть служити матеріалом для вивчення біостратиграфії і палеогеографії плити.

ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКИЕ КОЛЛЕКЦИИ НАУЧНО-ПРИРОДОВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ АН УССР

С. И. Пастернак

Резюме

В фондах отдела палеонтологии Научно-природоведческого музея АН УССР хранятся коллекции (около 30 тыс. инвентарных номеров) ископаемой фауны и флоры Волыно-Подольской плиты и смежных территорий. Материалы датируются главным образом верхним силуром, девоном, карбоном, юрой, верхним мелом, палеогеном, неогеном и антропогеном.

Палеонтологические коллекции музея использованы для написания 80 научных работ. Среди 936 описанных по этим коллекциям экземпляров насчитывается 128 голотипов.

PALAEONTOLOGICAL COLLECTIONS OF THE NATURAL HISTORY RESEARCH MUSEUM OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE UKRAINIAN SSR

S. I. Pasternak

Summary

The Palaeontological Department of the Natural History Research Museum of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR contains a collection (about 30,000 registered specimens) of fossil fauna and flora from the Volyn-Podolian plateau and adjacent territories. The materials are dated chiefly as Upper Silurian, Devonian, Carboniferous, Jurassic, Upper Cretaceous, Palaeogene, Neogene and Anthropogene.

The palaeontological collections of the Museum have been referred to in 80 scientific papers. Among the 936 described species of the collection, there are 128 holotypes.

ЗМІСТ

Палеонтологія

П. П. Балабай, До вивчення птераспід нижнього девону Поділля. Повідомлення I	3
С. І. Пастернак, С. П. Коцюбинський, Велетенський амоніт <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre з Волино-Подільської плити	22
С. П. Коцюбинський, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. з верхньотуронських відкладів Волино-Подільської плити	27
К. А. Татаринов, Знахідки часничниць (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) у четвертинних відкладах західного Поділля	32
С. І. Пастернак, Палеонтологічні колекції науково-природознавчого музею АН УРСР	36

Зоологія

Ф. І. Страутман, Зміни в орнітофауні західних областей України в ХХ ст.	42
К. А. Татаринов, Результати вивчення теріофауни західних областей України вітчизняними зоологами	49
О. П. Кулаківська, В. М. Івасик, Зараженість коропів паразитами в ставках з різним водопостачанням	63
О. П. Кулаківська, Матеріали до фауни паразитів риб водоїм західних областей України	69
I. К. Загайкевич, До вивчення кормових зв'язків шкідливих лісовоих комах	78
Я. В. Брицький, В. І. Здун, Нові дані про деяких комах-шкідників цукрових буряків Львівської області	84
Ф. І. Страутман, Нарис орнітофауни Радянських Карпат	87
I. І. Турянін, До фауни гамазових кліщів Закарпатської області УРСР	93

Ботаніка

В. М. Мельничук, Огляд родів <i>Grimmia</i> та <i>Dryptodon</i> бриофлори УРСР	97
К. А. Малиновський, Структурні і флористичні зв'язки деяких фітоценозів субальпійського пояса Українських Карпат і питання їх генезису	116
Т. К. Зеленчук, Запаси насіння в ґрунті пасовищ Дублянської долини в околицях Львова	123

СОДЕРЖАНИЕ

Палеонтология

П. П. Балабай, К изучению птераспид нижнего девона Подолии. Сообщение I	20
С. И. Пастернак, С. П. Коцюбинский, Гигантский амонит <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre с Волыно-Подольской плиты	26
С. П. Коцюбинский, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. из верхнетуронских отложений Волыно-Подольской плиты	30
К. А. Татаринов, Находки чесночниц (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) в четвертичных отложениях западной Подолии	35
С. И. Пастернак, Палеонтологические коллекции Научно-природоведческого музея АН УССР	40

Зоология

Ф. И. Страутман, Изменения в орнитофауне западных областей Украины в ХХ ст.	48
К. А. Татаринов, Результаты изучения теріофауны западных областей Украины отечественными зоологами	61
О. П. Кулаковская, В. М. Ивасик, Зараженность карпов паразитами в прудах с различным водоснабжением	68
О. П. Кулаковская, Материалы к фауне паразитов рыб водоемов западных областей Украины	76
И. К. Загайкевич, К изучению кормовых связей вредных лесных насекомых	82
Я. В. Брицкий, В. И. Здун, Новые данные о некоторых насекомых — вредителях сахарной свеклы Львовской области	86
Ф. И. Страутман, Очерк орнітофауны Советских Карпат	92
И. Турянин, К фауне гамазовых клещей Закарпатской области УССР	96

Ботаника

В. М. Мельничук, Обзор родов <i>Grimmia</i> и <i>Dryptodon</i> бриофлоры УССР	115
К. А. Малиновский, Структурные и флористические связи некоторых фитоценозов субальпийского пояса Украинских Карпат и вопросы их генезиса	121
Т. К. Зеленчук, Запасы семян в почве пастбищ Дублянской долины в окрестностях Львова	131